

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 480 Π.Χ.)

ΔΡ ΠΗΓΗ Π. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Από τις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα, το πανίσχυρο περσικό βασίλειο, που εκτεινόταν μέχρι τα παράλια της Μικράς Ασίας, ξεκίνησε τις προσπάθειες να επεκταθεί προς τη Δύση, στα εδάφη της κυρίως Ελλάδας. Η πρώτη σοβαρή οργανωμένη επιχείρηση του βασιλιά Δαρείου απέτυχε ύστερα από τη νίκη των Ελλήνων στον Μαραθώνα το 490 π.Χ. Εννέα χρόνια αργότερα, το 481 π.Χ., ξεκίνησε η δεύτερη εκστρατεία κατά της Ελλάδας, που για πολύ καιρό οργάνωνε ο Ξέρξης, γιος και διάδοχος του Δαρείου. Μάλιστα, πριν ξεκινήσει, έστειλε αντιπροσώπους του στις ελληνικές πόλεις ζητώντας *γην και ύδωρ*, δηλαδή την υποταγή τους στην περσική δύναμη. Οι μόνες πόλεις στις οποίες δεν έστειλε τέτοια αντιπροσωπεία ήταν η Αθήνα και η Σπάρτη.

Το βασίλειο των Περσών την εποχή εκείνη ήταν από κάθε άποψη μυθικό για τους Έλληνες: μεγάλος πλούτος, τεράστιες εκτάσεις, ισχυρό στράτευμα, δεκάδες κατακτημένοι λαοί. Ο Ηρόδοτος, που περιγράφει όλη την εκστρατεία του Ξέρξη, αναφέρει ότι η δύναμη που ξεκίνησε κατά της Ελλάδας το 481 π.Χ. έφθανε τους 1.700.000 πολεμιστές και τα 1207 πολεμικά πλοία. Το σύνολο των ανθρώπων, μαζί με τους συνοδούς και τους αμάχους, θα ήταν περίπου 5.000.000. Οι αριθμοί αυτοί είναι σίγουρα υπερβολικοί, καθώς η περσική δύναμη φάνταζε πολύ μεγαλύτερη και τρομακτική στα μάτια των Ελλήνων. Σήμερα, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι ο στρατός πρέπει να αριθμούσε από 150.000 έως 400.000 άνδρες. Αξιοσημείωτο, πάντως, είναι, ότι περιλάμβανε πολεμιστές από σαράντα έξι διαφορετικά έθνη, ενώ το πιο σημαντικό του τμήμα ήταν οι «αθάνατοι», το επίλεκτο σώμα Περσών της βασιλικής φρουράς, που ονομάζονταν έτσι γιατί ο αριθμός τους παρέμενε πάντα αμείωτος στους 10.000.

Οι Έλληνες είχαν πληροφορίες για τη δύναμη και τις βλέψεις των Περσών, καθώς είχαν στείλει κατασκόπους στις Σάρδεις, στην έδρα του Ξέρξη. Έχοντας την εμπειρία της προηγούμενης περσικής εκστρατείας, γνώριζαν, επίσης, ότι για να αντιμετωπίσουν μια τέτοια υπερδύναμη, έπρεπε να συμμαχήσουν κατά του κοινού εχθρού. Μεταξύ των Ελλήνων είχε διαμορφωθεί κοινή εθνική συνείδηση, παρά το γεγονός ότι ανήκαν σε διαφορετικά φύλα και ήταν οργανωμένοι σε πόλεις-κράτη, με αγεφύρωτες, πολλές φορές, διαφορές. Η ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη ήταν η Σπάρτη, ενώ το κράτος της Αθήνας είχε πρόσφατα δημιουργήσει το ισχυρότερο ναυτικό και είχε ήδη αρχίσει να επιβάλλεται πολιτικά στους συμμάχους του, κυρίως λόγω του γοήτρου που είχε αποκτήσει μετά τη νίκη στο Μαραθώνα.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, το φθινόπωρο του 481 π.Χ. πραγματοποιήθηκε πανελλήνιο συνέδριο στην Κόρινθο, με τη συμμετοχή όλων σχεδόν των ελληνικών πόλεων. Αυτή ήταν και η πρώτη επίσημη προσπάθεια συνασπισμού των κρατών με την υπέρβαση των εσωτερικών ερίδων και διαφορών. Συνολικά συμμετείχαν τριάντα μία πόλεις, κυρίως από τη νότια Ελλάδα, ενώ δεν έλαβαν μέρος οι θρακικές, μακεδονικές και αρκετές θεσσαλικές πόλεις, που πρώτες θα αντιμετώπιζαν την περσική δύναμη και δεν είχαν ελπίδα άμυνας. Επίσης, απείχε το Άργος, λόγω της έχθρας του προς τη Σπάρτη, η Κρήτη και η Κέρκυρα, που δεν διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο λόγω της γεωγραφικής τους θέσης.

Στο συνέδριο αποφασίστηκε να μην υποταγούν στους Πέρσες, αλλά να αμυνθούν από κοινού, με συμμαχικό στρατό και στόλο. Μάλιστα, η κατάσταση κρίθηκε τόσο κρίσιμη, ώστε ανακλήθηκαν στις πόλεις τους όσοι είχαν εξοριστεί στο παρελθόν. Η αρχηγία του στρατού και του στόλου δόθηκε ομόφωνα στη Σπάρτη. Το γενικότερο σχέδιο άμυνας των Ελλήνων, που καταστρώθηκε από τον Αθηναίο Θεμιστοκλή, προέβλεπε να κριθεί ο αγώνας στη θάλασσα, αλλά με την προϋπόθεση ότι θα προστατεύονταν οι διαβάσεις από την κεντρική προς τη νότια Ελλάδα. Ήταν αδύνατο να αντιμετωπίσουν τον πανίσχυρο περσικό στρατό διαφορετικά. Η μάχη σε ανοιχτή πεδιάδα θα ήταν καταστρεπτική για τους Έλληνες, καθώς δεν διέθεταν ισχυρό ιππικό και δεν είχαν σταθερή ενιαία στρατιωτική και πολιτική ηγεσία. Υπήρχαν, όμως, και σημεία στα οποία υπερέχονταν: ήταν καλά γυμνασμένοι, ευκίνητοι, συνηθισμένοι σε πορείες με βαρύ οπλισμό, γνώριζαν το έδαφος, και τα όπλα τους ήταν βαρύτερα και αποτελεσματικότερα. Η *οπλιτική φάλαγξ* που σχημάτιζαν οι Σπαρτιάτες ήταν ένα συμπαγές κινούμενο μεταλλικό τείχος από ασπίδες και δόρατα.

Την άνοιξη του 480 π.Χ. ο Ξέρξης περνούσε τον Ελλήσποντο και η ενεργοποίηση των Ελλήνων ήταν πια αναγκαία. Υπό την πίεση των Θεσσαλών, έλαβαν την πρώτη απόφαση: να προστατεύσουν το βορειότερο δυνατό πέρασμα, τα Τέμπη. Έτσι, 10.000 βαρέως οπλισμένοι άνδρες έφθασαν στην περιοχή, αλλά εκεί συνειδητοποίησαν ότι υπήρχαν και άλλα περάσματα από τη Μακεδονία στη Θεσσαλία, από τα οποία ήταν πιο πιθανό να περάσουν οι Πέρσες –πράγματι, ένα από αυτά ακολούθησε ο Ξέρξης. Ταυτόχρονα, ορισμένες πόλεις των Θεσσαλών, που συμμετείχαν στην επιχείρηση αυτή με το ιππικό τους, κρατούσαν αμφίβολη στάση ως προς τη συμμαχία τους με τους υπόλοιπους Έλληνες και ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αλέξανδρος Α΄, γνωρίζοντας τη δύναμη των Περσών, τους προέτρεπε να υποχωρήσουν πιο νότια, προκειμένου να αποφύγουν την καταστροφή. Οι Έλληνες αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στον Ισθμό.

Ο στρατός του Ξέρξη προχωρούσε χωρίς να συναντά αντίσταση και προξενώντας μεγάλες καταστροφές, αφού μόνο για τη συντήρησή του καταναλώθηκαν οι προμήθειες όλων των περιοχών. Ολόκληρη η Θεσσαλία, η Λοκρίδα και η Βοιωτία υποτάχθηκαν στους Πέρσες και το μαντείο των Δελφών προέβλεπε με χρησμούς την καταστροφή. Οι μόνες πόλεις που δεν *μήδισαν* (δεν πήγαν με το μέρος των Περσών) ήταν οι Θεσπιές και οι Πλαταιές.

Η αποτυχία φύλαξης των Τεμπών και η απρόσκοπτη προέλαση του περσικού στρατού επέφερε σύγχυση μεταξύ των Ελλήνων. Στα τέλη Ιουλίου του 480 π.Χ. ο Ξέρξης είχε ήδη φθάσει στην Πιερία και οι Έλληνες αποφάσισαν να παραταχθούν στο αμέσως επόμενο σημαντικό πέρασμα, που ήταν αυτό των Θερμοπυλών. Παράλληλα, ο στόλος θα βρισκόταν στο Αρτεμίσιο, στη βόρεια Εύβοια.

Κατά την αρχαιότητα το τοπίο στις Θερμοπύλες ήταν τελείως διαφορετικό, γιατί σήμερα η ξηρά έχει επεκταθεί με τις προσχώσεις του Σπερχειού ποταμού. Ο δρόμος περνούσε περίπου όπου και η σύγχρονη εθνική οδός, αλλά το πέρασμα ήταν πολύ στενότερο, ανάμεσα στη θάλασσα και τα απότομα βουνά. Είχε μήκος περίπου εννέα χιλιομέτρων και στένευε σε τρία σημεία: στο ανατολικό και το δυτικό άκρο υπήρχε χώρος για να περνά μόνο μία άμαξα, ενώ στο μέσο είχε πλάτος 15 μ. Η τοποθεσία ήταν γνωστή ως *Πύλαι* ή *Θερμοπύλαι* ή *Χύτροι*, λόγω των θερμών θειούχων πηγών που υπήρχαν στην περιοχή και χρησιμοποιούνταν ως ανοιχτά λουτρά.

Η θέση ήταν καθοριστικής σημασίας για την άμυνα των ελληνικών πόλεων. Από εδώ θα περνούσε σίγουρα ο Ξέρξης, εφόσον οι άλλες διαβάσεις ήταν δύσβατες. Τα στενά εμπόδιζαν την ανάπτυξη της χερσαίας δύναμης του εχθρού, ενώ ο μικρός πορθμός του Ευρίπου απέκλειε το ενδεχόμενο περικύκλωσης του ελληνικού στόλου. Επιπλέον, μπορούσε να αξιοποιηθεί η οχύρωση που είχαν κτίσει παλαιότερα οι Φωκείς ανατολικά του κεντρικού περάσματος των Θερμοπυλών. Αμυνόμενοι οι Έλληνες στα στενά, θα είχαν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν υποχωρητική στρατηγική και, παράλληλα, να καταπονούν τον εχθρό, να του επιφέρουν σοβαρές απώλειες, να μειώσουν το ηθικό του και να παρατείνουν τον εγκλωβισμό του στη Μαλιακή πεδιάδα.

Ακριβείς πληροφορίες για τις επιχειρήσεις δεν γνωρίζουμε, καθώς δεν υπάρχει καταγραφή από συγχρόνους με τα γεγονότα συγγραφείς. Μόνο ο Ηρόδοτος κατέγραψε τα γεγονότα της μάχης, αλλά περίπου μία γενεά αργότερα. Το γενικότερο αμυντικό σχέδιο θα το γνώριζαν έτσι κι αλλιώς ελάχιστοι, και οι Σπαρτιάτες δεν μιλούσαν ποτέ για θέματα στρατηγικής. Η αποστολή, όμως, είχε ως τελικό σκοπό να παρεμποδίσει τη δίοδο του περσικού στρατού.

Ο ελληνικός στρατός τέθηκε υπό την αρχηγία του Λεωνίδα, βασιλιά της Σπάρτης, και έφθασε στις Θερμοπύλες στις αρχές του Αυγούστου. Συνολικά συγκεντρώθηκε δύναμη περίπου 6.000 ανδρών. Τους αριθμούς μας δίνει και πάλι ο Ηρόδοτος: 300 Σπαρτιάτες, 500 Τεγεάτες, 500 Μαντινείς, 120 από τον Αρκαδικό Ορχομενό, 1000 από την Αρκαδία γενικότερα, 400 Κορίνθιοι, 200 από τον Φλιούντα, 80 από τις Μυκήνες, 700 Θεσπείς, 400 Θηβαίοι, ολόκληρος ο στρατός των Οπουντίων Λοκρών και 1000 Φωκείς. Οι περισσότεροι προέρχονταν από την Πελοπόννησο, παρ' όλα αυτά, η δύναμη που ο Λεωνίδας είχε στη διάθεσή του ήταν μόνο 300 άνδρες, δηλαδή όσοι του επέτρεπε ο νόμος. Μάλιστα, όλοι επελέγησαν ανάμεσα σε πολίτες που είχαν γιους, ώστε να μη χαθεί η οικογένεια. Υπό την αρχηγία του πήρε και τους Θηβαίους, επειδή υπήρχαν υπόνοιες ότι με την πρώτη ευκαιρία θα τάσσονταν με το μέρος των Περσών. Παράλληλα, 271 τριήρεις (από τις οποίες οι 127 ήταν αθηναϊκές) και 9 πεντηκόντοροι περίμεναν τον περσικό στόλο στο Αρτεμίσιο με σκοπό να τον αποκλείσουν στα στενά.

Ο στρατός που έστειλαν οι Πελοποννήσιοι ήταν μόνο ένα μικρό μέρος των δυνάμεών τους. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, η κύρια δύναμη θα έφθανε αργότερα, αφού θα είχε τελειώσει η γιορτή των Καρνείων στη Σπάρτη και οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Ωστόσο, οι γιορτές δεν εμπόδισαν την κίνηση του πελοποννησιακού στόλου. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι οι Λακεδαιμόνιοι ήθελαν να διαφυλάξουν κυρίως τη δική τους περιοχή και όχι την κεντρική Ελλάδα, γι' αυτό και κράτησαν το στρατό τους στη Σπάρτη. Ίσως, πάλι, πίστεψαν ότι ο συμμαχικός στρατός αρκούσε για να φυλάξει τα Στενά των Θερμοπυλών.

Ο Λεωνίδα αμέσως οργάνωσε την άμυνά του: επισκέυασε το τείχος και, όταν πληροφορήθηκε ότι υπήρχε και άλλο πέρασμα, η Ανοπαία ατραπός, που οδηγούσε από το βουνό στα νώτα του στρατοπέδου του, έστειλε τους 1000 Φωκείς για τη φύλαξη του. Στη συνέχεια, υπό την άμεση πια απειλή των Περσών, συγκάλεσε συμβούλιο. Οι Πελοποννήσιοι υποστήριξαν ότι έπρεπε να κατεβούν προς τα νότια και να φυλάξουν τον Ισθμό, αλλά οι Φωκείς και οι Λοκροί δυσαρεστήθηκαν, γιατί με αυτό τον τρόπο έμεναν ακάλυπτοι. Ο Λεωνίδα ψήφισε υπέρ του να παραμείνουν και η απόφαση αυτή υιοθετήθηκε από όλους. Έστειλαν πρέσβεις στις συμμαχικές πόλεις ζητώντας ενισχύσεις, το βέβαιο, όμως, ήταν ότι η Σπάρτη δεν θα έστελνε στρατό πριν από τα τέλη Αυγούστου.

Ο Ξέρξης, εντωμεταξύ, είχε φτάσει πολύ κοντά στα Στενά. Ο κατάσκοπος που έστειλε για να εξακριβώσει τη δύναμη των Ελλήνων είδε μόνο τους Λακεδαιμόνιους, που εκείνη τη μέρα είχαν στρατοπεδεύσει εκτός του τείχους. Η περιγραφή του ξάφνιασε τον Ξέρξη: οι λιγοστοί στρατιώτες γυμνάζονταν και φρόντιζαν τα μαλλιά τους. Ο Δημάρατος, Σπαρτιάτης βασιλιάς που είχε αποστατήσει στους Πέρσες, εξήγησε πως αυτή ήταν η συνήθεια των Σπαρτιατών πριν από οποιαδήποτε σοβαρή μάχη. Εάν ο περσικός στρατός κατόρθωνε να ξεπεράσει το εμπόδιο των γενναίων Λακεδαιμονίων, τότε κανείς άλλος δεν θα του αντιστεκόταν.

Ο Ξέρξης επί τέσσερις ημέρες παρέμενε αδρανής, πιστεύοντας ότι οι Έλληνες θα αποχωρούσαν. Περίμενε, όμως, και την άφιξη του στόλου του που είχε υποστεί καταστροφές λόγω θαλασσοταραχής στις ακτές του Πηλίου. Όταν, τελικά, έστειλε κήρυκες για να ζητήσει από τους Έλληνες να παραδοθούν, συνάντησε κατηγορηματική άρνηση, και όπως μας παραδίδει ο Πλούταρχος, έλαβε από το Λεωνίδα την ιστορική απάντηση "*μολών λαβέ*". Την πέμπτη ημέρα αποφάσισε να επιτεθεί, καθώς ο στρατός του έπρεπε να μετακινηθεί, προκειμένου να εξασφαλίσει τροφή. Θεωρώντας τους Έλληνες αναιδείς και απερίσκεπτους, έστειλε τους Μήδους και τους Κίσιους με διαταγή να τους συλλάβουν και να τους φέρουν ζωντανούς. Η αντίσταση, όμως, που συνάντησαν ήταν σκληρή, και το ίδιο αναποτελεσματικοί ήταν και οι "αθάνατοι", που στάλθηκαν στη μάχη με αρχηγό το στρατηγό Υδάρνη. Ο χώρος ήταν πολύ στενός, η ατμόσφαιρα αποπνικτική λόγω των θερμών υδρατμών, και τα δόρατά τους μικρά, ενώ δεν μπορούσαν σε αυτές τις συνθήκες να αξιοποιήσουν τα περίφημα τόξα τους.

Οι Λακεδαιμόνιοι, πιο έμπειροι σε τέτοιου είδους μάχη, προσπονήθηκαν ότι υποχωρούν. Οι Πέρσες υποχρεώθηκαν να τους καταδιώξουν και έτσι εγκλωβίστηκαν στο στενότερο

σημείο του περάσματος και συγκρούστηκαν με τους Σπαρτιάτες σώμα με σώμα. Οι απώλειές τους ήταν μεγάλες και αναγκάστηκαν να αποσυρθούν το βράδυ. Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ηρόδοτος, ο Ξέρξης, ενώ παρακολουθούσε τη μάχη, τρεις φορές αναπήδησε από το θρόνο του επειδή φοβήθηκε για το στράτευμά του.

Τη δεύτερη ημέρα οι Πέρσες επανέλαβαν την επίθεση, αλλά και πάλι χωρίς αποτέλεσμα. Οι Έλληνες ήταν χωρισμένοι σε τάγματα, ανάλογα με τις πόλεις και έμπαιναν στη μάχη με τη σειρά, αναγκάζοντας τους Πέρσες σε υποχώρηση, αυτή τη φορά νωρίτερα, αλλά πάλι με μεγάλες απώλειες.

Ο Ξέρξης ήταν πια σε αμηχανία, όταν παρουσιάστηκε ο Εφιάλτης, γιος του Ευρύδημου από τη Μαλίδα, που του αποκάλυψε ότι η θέση των Λακεδαιμονίων ήταν προσπελάσιμη και από την Ανόπαια ατραπό. Το ίδιο βράδυ ο Υδάρνης και οι "αθάνατοι" ξεκίνησαν την πορεία από το μονοπάτι με την καθοδήγηση του Εφιάλτη. Υπολόγιζαν ότι θα έφθαναν στα Στενά περίπου σε δεκαπέντε ώρες.

Το πυκνό δάσος με τις βελανιδιές και το σκοτάδι της νύχτας τους κάλυπταν και, όταν έφτασαν στην κορυφή τα ξημερώματα, οι Φωκείς αιφνιδιάστηκαν και αποσύρθηκαν ακόμη ψηλότερα, προκειμένου να σωθούν από τα περσικά βέλη. Όταν ο Υδάρνης βεβαιώθηκε ότι δεν επρόκειτο για Σπαρτιάτες, και επειδή ο κύριος στόχος του ήταν άλλος, άρχισε αμέσως την κατάβαση προς τα Στενά. Η στάση των Φωκίων θεωρείται από πολλούς ιστορικούς σήμερα μοιραία για την έκβαση της μάχης. Εάν, δηλαδή, είχαν αντισταθεί και δεν είχαν υπολογίσει μόνο τη δική τους σωτηρία, ενδεχομένως να είχε αποφευχθεί η κύκλωση του Λεωνίδα.

Στο μεταξύ, στο στρατόπεδο των Λακεδαιμονίων έφθαναν τα άσχημα νέα. Πρώτος ο μάντης Μεγιστίας είδε το προηγούμενο βράδυ την επερχόμενη καταστροφή και προειδοποίησε για θάνατο τα ξημερώματα. Μερικοί λιποτάκτες από το περσικό στράτευμα τους ενημέρωσαν τη νύχτα ότι οι Πέρσες θα τους κύκλωναν, ενώ οι φρουροί από τις κορυφές των βουνών τους ειδοποίησαν τα ξημερώματα για τον ίδιο κίνδυνο: περσικά στρατεύματα κατέβαιναν από το πέρασμα του βουνού και θα κατέληγαν στα νώτα τους. Βρέθηκαν σε δύσκολη θέση. Έκαναν συμβούλιο, στο οποίο οι γνώμες διχάστηκαν: άλλοι ήθελαν να φύγουν και άλλοι να μείνουν, για να προστατεύσουν το πέρασμα. Ο Λεωνίδας, διαβλέποντας την καταστροφή, άφησε όλους τους συμμάχους να αποχωρήσουν. Έμειναν μόνο οι 300 Σπαρτιάτες, οι 700 Θεσπιείς με αρχηγό τον Δημόφιλο και οι 400 Θηβαίοι με αρχηγό τον Λεοντιάδη, ίσως παρά τη θέλησή τους. Έμεινε και ο μάντης, αφού πρώτα έδιωξε το γιο του. Γνώριζαν ότι η φύλαξη των Στενών ήταν θέμα χρόνου, ωστόσο, μπορούσαν ακόμη να προστατεύσουν την υποχώρηση των συμμάχων, αλλά και να προξενήσουν σημαντικές απώλειες στον εχθρό.

Με την ανατολή ο Ξέρξης έκανε τις καθιερωμένες σπονδές, και στις γύρω στις 9.00-10.00 άρχισε την επίθεση. Οι Έλληνες άλλαξαν τακτική: βγήκαν στο πλατύτερο μέρος του περάσματος, παρατάχθηκαν πιο κοντά στους Πέρσες και προετοιμάστηκαν για μάχη οπλιτική, με όλη τους τη δύναμη, με σκοπό να τους πλήξουν πριν από την άφιξη του Υδάρνη. Κατά τη συμπλοκή πολλοί Πέρσες σκοτώθηκαν ή έπεσαν στη θάλασσα,

αλλά αυτή τη φορά είχαν και οι Έλληνες σημαντικές απώλειες. Η πιο σοβαρή ήταν ο θάνατος του ίδιου του Λεωνίδα, πάνω από το σώμα του οποίου έγινε σφοδρή μάχη, στην οποία τελικά επικράτησαν οι Σπαρτιάτες.

Όταν έφθασε ο Υδάρνης, η κατάσταση ανατράπηκε. Οι Έλληνες υποχώρησαν προς το τείχος και από εκεί στο ύψωμα του Κολωνού, όπου, τελικά, κυκλώθηκαν από τους Πέρσες. Πολέμησαν γενναία, με τα σπαθιά ή με τα χέρια, όταν τα δόρατά τους έσπαζαν, σκοτώθηκαν, όμως, όλοι, από τα περσικά βέλη. Οι μόνοι που επέζησαν ήταν ορισμένοι Θηβαίοι, που τελικά παραδόθηκαν στους Πέρσες και στιγματίστηκαν ως δούλοι. Το ίδιο βράδυ, ο ελληνικός στόλος υποχώρησε από το Αρτεμίσιο προς νότο.

Οι συνολικές απώλειες των Περσών ήταν μεγάλες: 20.000 νεκροί, ανάμεσα στους οποίους και δύο αδελφοί του Ξέρξη, γιοι του Δαρείου. Από τους Έλληνες που έλαβαν μέρος στην τελευταία μάχη δεν επέζησε σχεδόν κανείς. Οι νεκροί τάφηκαν εκεί όπου σκοτώθηκαν και στη μνήμη τους τοποθετήθηκε από τους Αμφικτίονες λίθινο άγαλμα λιονταριού, το οποίο δε σώζεται σήμερα.

Στην ιστορία, όμως, έμειναν κυρίως οι 300 Σπαρτιάτες. Ο Ηρόδοτος, μάλιστα, αναφέρει ότι γνώριζε και τα ονόματά τους, που αναγράφονταν σε μνημείο στη Σπάρτη. Ανάμεσά τους διακρίθηκε ο Διηνέκης, ο οποίος, όταν πληροφορήθηκε ότι οι Πέρσες ήταν τόσο πολλοί ώστε τα βέλη τους θα έκρυβαν τον ήλιο, είπε ότι αυτό τους εξυπηρετούσε, γιατί έτσι θα πολεμούσαν στη σκιά. Στη μνήμη των Λακεδαιμονίων ο ποιητής Σιμωνίδης έγραψε ένα επίγραμμα, που έχει λαξευθεί και στο σύγχρονο μνημείο των Θερμοπυλών:

Ω ξείν' αγγέλειν Λακεδαιμονίοις ότι τήδε

κείμεθα τοις κείνων ρήμασι πειθόμενοι

(Δηλαδή: "Ξένοι διαβάτη, πες στους Λακεδαιμονίους ότι εδώ βρισκόμαστε θαμμένοι, μένοντας πιστοί στους νόμους τους").

Ο Εφιάλτης, που ταύτισε το όνομά του με την έννοια της προδοσίας, κατέφυγε στη Θεσσαλία. Η Αμφικτιονία στην Πυλαία τον επικήρυξε και τελικά τον σκότωσε κάποιος τρίτος λίγο αργότερα, για άλλο λόγο.

Η κρίσιμη μάχη στις Θερμοπύλες κατέληξε σε ήττα των Ελλήνων. Άλλοι την αποδίδουν στην προδοσία του Εφιάλτη, άλλοι στην εγκατάλειψη της Ανοπαίας ατραπού από τους Φωκείς, άλλοι στη μικρή δύναμη που είχε ο Λεωνίδας στη διάθεσή του και στη γενικότερη πολιτική της Σπάρτης. Η θυσία των 1000 περίπου ανδρών, όμως, έμεινε για πάντα στην Ιστορία ως η πιο χαρακτηριστική έκφραση της σπαρτιατικής ανδρείας. Ο Λεωνίδας κατόρθωσε να διαφυλάξει την τιμή και τη φήμη της Σπάρτης, αλλά και την υποχώρηση των συμμάχων του, ενώ παράλληλα, καθυστέρησε σημαντικά την πορεία του Ξέρξη, προξένησε σοβαρές απώλειες στη δύναμή του και τόνωσε το ηθικό των Ελλήνων, που τελικά τον κατατρόπωσαν κατά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, μόλις μερικές εβδομάδες αργότερα.